Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches
ISSN 2667-7075| e-ISSN 2687-3605 | https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned
Cilt (Vol.) 12 Sayı (Issue 1) Bar - (Spring) 2021

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

Gönderim Tarihi: 1.04.2021 | Kabul Tarihi: 25.04.2021

-Kitap Değerlendirmesi-

-İlahi Buyruk Teorisi, Ali Yıldırım, Elis Yayınları, Ankara, 2019, 222 sayfa-

Musa Yanık*

Atıf/Citation: Yanık Musa. "İlahi Buyruk Teorisi -Kitap Değerlendirmesi- / Divine Command Theory -Book Reviwe-". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Mesned Divinity Researches*, (Bahar 2021-1): 191-194.

Bir şey, Tanrı onu emrettiği için mi iyi ya da kötüdür? Sorusunu merkeze alarak oluşturulan ve Platon'dan bu yana gerek din felsefesi ve gerekse ahlak felsefesi içerisinde güncelliğini koruyan tartışmalardan birisi de "İlahi Buyruk Teorisi"dir. Bu teori kısaca, ahlaki değerlerin kaynağının Tanrı'nın buyruklarında, yani onun emir ve yasaklarında belirlendiğini açıklamaya çalışmaktadır. Eylemlerimizin iyi ya da kötü olarak nitelendirilmesinin Tanrı'nın buyruklarıyla mı gerçekleştiği, yoksa bu nitelendirmelerin Tanrı'dan bağımsız, yani, eylemlerin kendi doğalarından mı kaynaklandığı tartışması, ilk olarak Platon'un "Euthyphro" diyaloğunda kendisine yer bulmuştur. Bununla beraber Hristiyan teolojisi içeri-

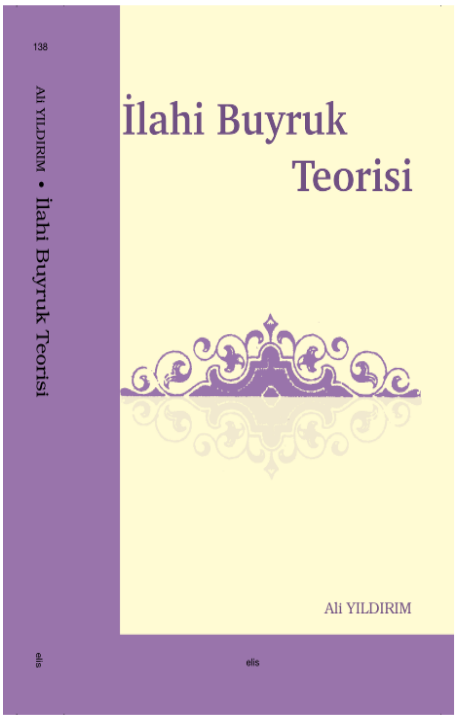

* Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, musayanik52@gmail.com. Orcid: 0000-0003-4155-933X.

sinde Aziz Augustinus, Duns Scotus ve Thomas Aquinas gibi isimler; İslam düşüncesi içerisinde ise, "Hüsün ve Kubuh" meselesi adı altında Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi ekoller söz konusu meseleye dair yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Son olarak daha yakın dönemde din felsefesi içerisinde Philip L. Quinn, Robert M. Adams ve Janine Marie Idziak gibi birçok isim bu teoriye yönelik kapsamlı çalışmalar ve argümanlar geliştirmiştir.

Ali Yıldırım, "İlahi Buyruk Teorisi" isimli kitabında konuya dair tarihsel süreçteki yaklaşımları ele almakla beraber, eserinde ağırlıklı olarak savunma teorilerini ön plana çıkarttığını söyleyebiliriz. Ancak elbette bu çalışma, adı geçen savunmaların yanında, bu savunmalara dair itirazları da içerisinde barındırmaktadır. Nitekim problem alanı içerisinde tartışıldığı şekliyle felsefi tartışmalarda, bu savunma teorilerinden beslenmektedir.

Kitap ön söz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Yazar kitabın giriş bölümünde konuya dair yaklaşımları dönemsel olarak aktarmakla birlikte, yine bu bölüm içerisinde teorinin kavramsal ve problematik art alanını ifade eder. Birinci bölümde konunun kavramsal çerçevesini daha fazla açan yazar, metaetik, ahlak ve teoloji gibi farklı disiplinler içerisinde konunun bu disiplinlerle etkileşimini açıklamaktadır. Yıldırım ikinci bölümde, Hristiyanlık[1] ve İslam[2]

---

[1] Eski ve Yeni Ahit'e bakıldığında, ilahi buyruğun doğasına ilişkin iki farklı çağrıyla karşılaşmak mümkündür. Nitekim Eski Ahit daha çok korkutarak, Yeni Ahit ise sevgi ile Tanrı'ya uymayı öğütler. Hristiyan düşünürlere baktığımızda ise, ilahi buyruğun temellendirilmesine ilişkin farklı görüşler bulunur. Keza Thomas Aquinas daha çok fayda ve adaleti ön plana çıkartırken, Duns Scotus ise iradeyi ön plana çıkartır. Aynı şekilde T. Aquinas'ta Tanrı'nın aklı, iradesinden üstün bir kuvve olarak görülürken, D. Scotus ise ahlakı, Tanrı'nın keyfi iradesine dayandırmaz. Burada D. Scotus'un keyfilikten kast ettiği şey, bir şeyi iyi yapan şeyin Tanrı'nın onu buyurması düşüncesi değildir. Bir şeyi doğru ya da zorunlu kılan şeyin, Tanrı'nın onu buyurmuş olduğu düşüncesidir. Ali Yıldırım, *İlahi Buyruk Teorisi*, (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 56-62.

[2] Bilindiği gibi İslam düşüncesinde ahlakın iki kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bu minvalde İslam düşünürleri de kendi yorumlarını bu iki kaynağa referansla şekillendirmiştir. Bu doğrultuda genel olarak İslam'da ahlaki meselelerin iyi ya da güzel kavramına karşılık gelen "hüsün" ve kötü, istenmeyen şey manasına gelen "kubuh" terimleriyle ifade edildiği ve bu meselenin "hüsün ve kubuh meselesi" olarak adlandırıldığı görülür. Mu'tezile kelamcılarının, "ahlaki değerler daha çok Tanrı'nın iradesinden bağımsız olarak vardır" görüşüne baktığımızda, bir tür teistik objektivizmi savunduklarını söyleyebilmemiz mümkündür. Eş'ariyye ise bu noktada "bütün değerlerin kaynağının Tanrı'nın iradesinde" olduğunu ifade ederek, Mu'tezile'ye karşı zıt bir tutum sergiler. Doğrusu birinci yorumun daha çok akılcı, ikinci yorumun ise iradeci olduğunu söylemek daha uygun olacaktır. Son olarak Mâtürîdi ise "insan aklının güçlük çektiği durumlarda vahye başvurmasının uygun" olacağını ifade ederek, ilahi buyruğa ilişkin farklı bir duruş sergilemiştir. İlyas Çelebi,

gibi farklı teistik dinlerin bu konuya ilişkin düşüncelerini ele almaktadır. Son bölümde ise Janine M. Idziak, Edward R. Wierenga ve Robert M. Adams gibi isimler tarafından ortaya konan ilahi buyruk teorilerine dair savunmaları değerlendirmektedir.

Yazar, Aristoteles' atıfla, kitabın birinci bölümü olan "İlk Neden Olarak Tanrı" başlığı altında, konuya dair açımlamalar yapar. Aynı bölümde ilahi buyruk teorilerinin teolojik olarak motivasyonuna dair betimlemelerde bulunur. Yine bu başlık altında "X Tanrı istediği için mi iyidir, yoksa iyi olduğu için mi Tanrı onu istemiştir?" Şeklinde bir soruyla formüle edilen Euthyphro İkilemi'ne dair tartışmalara değinir. Son olarak yazar, bu bölüm içerisinde konuyu deontolojik etik açısından mütalaa eder. Kanaatimizce meta-etik ve din felsefesi bağlamına önem vermesi açısından bu bölüm değerli gözükmektedir.

İkinci bölümde yazar, okuyucuya iki farklı perspektiften, yani, hem Hristiyan düşünce sistemi hem de İslam düşüncesi içerisinden bir yaklaşım sunmuştur. Yıldırım, ilahi buyruğun iki farklı düşünce ve din dünyası içerisinde anlaşılmasına dair okuyucuya oldukça doyurucu bir arka plan bilgisi sunmuştur. Nitekim bu bölüm içerisinde konuyu, biraz önce sözünü ettiğimiz Aziz Augustinus, Duns Scotus ve Thomas Aquinas gibi isimler ve Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi ekoller açısından incelemiştir. Bu bağlamda konuyu, teistik dinlerin tek tek kendi özel meselelerinden çok, genel bir teistik Tanrı tasavvuru açısından ele alması önemlidir. Ancak söz konusu tek tek dinler ve onların kendi teolojik meseleleri olduğunda, buradaki önerilerin geçerliliği muammadır. Çünkü ahlak söz konusu olduğunda bile, farklı dinlerin teolojik kavramları ve öğretileri arasında, hem benzerlikler hem de farklılıklar da bulunmaktadır.

Son bölümde yazar, ilahi buyruk teorisine ilişkin çağdaş dönem içerisinde ortaya çıkan görüşlere yer vermektedir. Bu minvalde yukarıda saydığımız isimlerin görüşlerini irdeleyen Yıldırım, ayrıca konuyu analitik felsefe içerisinde oldukça kullanılan bir yöntem olan deontolojik ve aksiyolojik olarak da irdelemeye çalışmaktadır. Bu bölüm dahilin de ilahi buyruk teorilerine yöneltilen itirazlara da değinen yazar, son olarak konuyu gereklilik mantığı açısından da analiz etmektedir. Yazar ulaştığı sonuçlara bakıldığında problemi, öncelikle teolojinin ve metafiziğin bir çalışma alanı olarak görmektedir. Bu alan, meta-

---

"Hüsün ve Kubuh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/husun-ve-kubuh (Erişim: 23. 04. 2021).

etik ve meta-epistemoloji gibi spesifik alanları, içerisinde harmanlayan bir disipline karşılık gelmektedir. Ancak yazarın son tahlilde ilahi buyruk teorilerinin teolojik zeminin zayıf olduğunu söylemesi ilginçtir. Nitekim adından da anlaşılacağı üzere "İlahi Buyruk Teorileri", teolojik kavramlar açısından oldukça zengin olması nedeniyle, aslında teolojinin içerisinde oldukça zengin bir problem alanına işaret eder. Öte yandan yazara göre burada üzerinde durulması gereken kavramlar, genel olarak etik disiplini içerisinde tartışılan kavramlardır. Bu bağlamda yazar, etiğin kavramlarının, mantık eşliğinde teorik bağlama yerleştirilmesine daha çok vurgu yapmaktadır.

Son olarak kitaba dair şunları ifade edebiliriz: Yazar, son derece detaylı, tematik arka plana sahip ve literatür açısından son derece önemli olacak şekilde kitabını şekillendirmiştir. Kitabı yazarken izlediği yöntem bize doyurucu bir arka plan ve kavramsal çerçeve bilgisi sunmuştur. Bu açıdan bakıldığında konunun problematik taslağını ortaya koymuş ve son tahlilde karşı itirazlarla birlikte problem alanını oldukça zenginleştirmiştir. Din felsefesi disiplininde tartışıldığı şekliyle modifiye edilmiş ilahi buyruk teorisi, üç ilahi buyruk teorisi, basit ilahi buyruk teorisi ve karmaşık ilahi buyruk teorisi gibi teoriler, literatür açısından oldukça önemlidir. Yazarın da belirttiği üzere, konuya dair sadece birkaç çalışma dışında kapsamlı bir yazılı eser olmaması kitabı değerli kılmaktadır. Yazara göre ilahi buyruk teorisi, genel olarak metafizik disiplini içerisinde; etik ve epistemoloji gibi önemli alanlarla da ilişkilidir. Kanaatimizce söz konusu teorilerin, insanın anlam arayışı içerisinde, ilahi hakikatleri açığa çıkarmaya çalışması ve bunu yaparken de birçok disiplinle etkileşim içinde olması, konuya dair altını çizmemiz gereken hususların başında gelmektedir. Ayrıca yazarın da ifade ettiği gibi bu teoriler, her ne kadar teolojik altyapısı bakımından pek sağlam olmasa da, etik açısından bakıldığında, çeşitli kavramları ve kavramlar arasındaki ilişkileri formüle etmesi bakımından önemlidir. Kanaatimizce de teoloji ile ya da din felsefesi ile yakından bağlantılı görülen bu teorilerin arka planın da genel olarak etik disiplini bulunmaktadır. Nitekim teoriler içerisinde ortaya konan "iyi" ve "kötü" gibi kavramlar, birinci dereceden etik ve ahlak disiplininin önemli kavramlarını oluşturmaktadır. Son olarak diyebiliriz ki kitap, teorilerin bu çok yönlü yapısını ve zengin kavramsal çerçevesini, karşı eleştirilerle birlikte ele almakta ve bu minvalde okuyucuya ilgi çekici bilgiler sunmaktadır.